

## Д-р Симеон Василев

Статията се фокусира върху сложните отношения медии – власт и журналистика – политика. Анализира се „медийната механика“ на властта в исторически план и в съвременното, в което все по-трудно се устоява на дигитализираната дезинформация в матрицата на мрежата. Асоциацията с въобразяема медийна механика на властта е възможна заради съпротивлението на „материалите“ в нея – политика и медии. Това са сили, които често взаимно се деформират заради въздействието, което си оказват. Политиката и медиите са като общественото доказателство на третия закон на Нютон – всяко действие има равно по големина и противоположно по посока противодействие.

*Ключови думи:* политика, медии, власт, журналистика, общество, социални мрежи, свобода на словото, пропаганда, цензура.

Когато Любен Каравелов започва да издава вестник „Свобода“ през 1869 г., за да разпространява новини от България, Европа и Северна Америка, една идеалистка от Франция изразява целия си гняв срещу печата. Баронеса Дюдеван, известна на света като непоправимата интелектуалка Жорж Санд, пише писмо до романиста Гюстав Флобер. То е едно от многото в продължилата тринадесет години кореспонденция между двамата големи творци на XIX в. В този неподправен в своята искреност интелектуален диалог с Флобер Жорж Санд пише: „В печата враговете винаги са се тачили повече от приятелите. А и когато едно псе вземе да лае, разлайват се и всички останали. Нападнат ли някого, блъскат се кой по-напред да го натика в калта. Винаги е така“ <sup>[1]</sup> (Санд, 1989). Нито Любен Каравелов, нито Жорж Санд, нито Гюстав Флобер, нито читателите по това време са чували за понятието „фалшиви новини“, но са имали усещането за тежката колизия с медиите, както тогава са наричали печата.

„Медийната драма“ на политиката и „политическата трагикомедия“ на медиите имат многовековна история. Може би тяхното начало трябва да търсим още в „писмата с новини“ и „ръкописните вестници“ – първите предтечи на печата, в които се е пишело за всичко – за открития, войни, култура и търговия. Сигурното е, че от Гутенберг насам или поне от момента, когато германецът Паул Юлиус Ройтер (Paul Julius Freiherr von Reuter) започва да пренася през Ламанша информация с гълъби, светът е пълен с доказателства за „непоносимостта“ между журналистиката и нейните гравитационни сили – политиката, икономиката и културата, и за отношенията им от типа „любов и омраза“. Причината е очевидна – в основата на политиката е конфликтът на идеи и

произтичащите от тях действия, а журналистиката е тяхното огледало. Политиката понякога има спектрофобия <sup>[2]</sup> (Corsini, 2002) онази специфична фобия от огледала, особено от кривите огледала. А при журналистиката с основание е често срещан патологичен, натраплив и силен страх от цензура и пропаганда (от лат. *propagare*). Последните две си вървят ръка за ръка, със сигурност от времето на папа Пий XV, който през 1622 г. учредява Конгрегация по пропагандата. Църквата всъщност е един от най-първите и най-яроостните медийни критици и цензори.

Два образа от историята сякаш въплъщават това твърдение най-добре. Единият е Арман Жан дю Плеси дьо Ришельо (1585 – 1642), известен като кардинал Ришельо от епохата на Луи XIII. Другият е Константин Петрович Победоносцев (1827-1907 г.) – сивият кардинал на руския император Александър III и оберпрокурор на Светия Синод.

Независимо от близо два века разлика във времето и мястото, в които живеят, и двамата ги обединява отношението към печата и властването чрез пропаганда и цензура. Ришельо, пръв министър на френския крал, е герой от романа „Тримата мускетари“ на Александър Дюма, на който не му липсва безмилостност и интригантство. Негов е указът от 1626 г., според който със смърт се наказва всеки, който отпечата или публикува каквото и да е, без то да е минало през цензура. По ирония на съдбата той дава идеята на лекаря Теофраст Рьонодо да създаде вестник. „Още при първите си стъпки журналистиката отправя едно предупреждение, пише Милко Петров. Теофраст Рьонодо, издателят на първия френски вестник „Ла Газет“, пророчески предупреждава: „Аз само бих помолил принцовете и чуждите държави да не си губят напразно времето като забраняват достъпа до моите вестници, защото те са такъв вид стока, чието разпространение е невъзможно да се забрани и които подобно на водния поток само се усилват от препятствията“ <sup>[3]</sup> (Петров, Попова, & Вазински, 2012). Така се появява първият френски вестник „Ла Газет“. Освен това Ришельо учредява Френската академия на науките. Волтер, символът на Просвещението, ще каже за Ришельо: „Кардинал Ришельо умря, сподирен от възхищение и омраза“

<sup>[4]</sup>

(Волтер, 2015).

Другият, руснакът Константин Победоносцев – „министърът“ на руската църква, също не може да се оплаче от липса на омраза. Авторите по това време също не могат да се оплачат от деспотизма на печатното слово“, който той пропагандира. Достатъчен ни е само един цитат от него. „И така – възможно ли е да си представим деспотизма по-насилствен и по-безотговорен от деспотизма на печатното слово? И не е ли странно, не е ли безумно, че срещу усилията за защита от този конкретен деспотизъм най-много реват поборници за свободата, виещи с озлобление срещу всяко насилие, срещу всички законови ограничения, срещу всякакви разпореждания на установените власти?

Неволно се сещаме за мъдреци, които са обезумели, защото смятат, че са мъдри!“ <sup>[5]</sup> (Победоносцев, 2019). Като Ришелъ и „главният идеолог“ на Руската империя може да се разпознае в роман. Това е образът на Топоров от романа „Възкресение“ на Лев Толстой. Един от най-известните в света писатели и философи, и автор на 90 тома художествени произведения и публицистика, е отлъчен от руската църква през 1901 г., защото мисленето му не може да бъде оковано в догмата на канона. Конкретният повод е романът му „Възкресение“. В дъното на тази анатема е същият този Победоносцев, който смятал, че не само печата, но и образованието трябва да се ограничава със Закон Божи.

Преди да стане медиен критик църквата заедно с държавата се опитва да завладее, присвои и обсеби писмеността, без която естествено нито литература, нито журналистика са възможни. По този повод Никола Георгиев пише: „Разпространяването на писмеността явно е помогнало много на църквата и държавата. Щото държава и църква – в по-модерния смисъл от гръцко-римския период – без писменост заникъде не са. Държава и църква хвърлят око на такива ценности и ги приобщават, тоест обсебват ги, вземат ги. Църквата ги обявява за светии – има съображения и основания за това“ <sup>[6]</sup>

<sup>1</sup>  
(Георгиев, 2017). За разлика от журналистите само говорителите са някак застраховани, особено говорителите на Бога. „Говорителят на Бога, пише нобелистът Елиас Канети, не се чуди кой е правилният отговор, а веднага прави справка в Библията. Там той намира всичко, което му е необходимо“ <sup>[7]</sup>

(Канети, 1992). Канети трябва да се чете. Особено монументалния му труд „Маси и власт“ и заложената в него специфична понятийност. „Става дума за едно присъщо на Канети, собствено дефиниране, респ. осмисляне, което принципно се противи на наложените понятия и утвърдените систематизации. То произтича от разбирането му, че последните неизбежно водят до изкривяване на представите за света. Според автора винаги се стига до загуба на нещо, когато се търси затвореност в някаква система, а онова, което се отхвърля от нея, по-късно често се оказва едно от най-значимите неща“ <sup>[8]</sup>

(Станчев, 2013). За „Маси и власт“ Пенка Ангелова пише: „В международен контекст са направени и се правят много изследвания за масмедиите, но твърде малко се познават масите и че подходът към масмедиите би трябвало да бъде направен от гледна точка на задълбочено познание за масите“ <sup>[9]</sup>

(Ангелова, 2016).

При Канети може да се намери всичко важно за медийната механика на властта, особено в съвременното, в което понякога е трудно да се направи разлика между журналистика, пиар и говорител. Т.нар. връзки с обществеността (Public Relations) са

нахлули в света на медиите и отнемат от запазеното им място за посредничество в обществения живот и за контрол върху политиката в името на обществото. Днес почти всичко е въпрос на публичен релеф (PR), или накратко казано, пиар, пише Венцеслав Бондиков. „За съвсем кратко време това понятие придоби изключителна популярност и приложимост. Нещо повече, публичен релеф вече се превърна в „религия“ на новото време. Затова не е случаен и фактът, че всяко събитие, което предизвика някакъв интерес в общество, вече се разглежда като PR акция. Мисля, че не е далеч времето, когато всичко ще започва и завършва с някаква PR дейност“ [\[10\]](#) (Бондиков, 2017). Дигитализацията и интернет спомогнаха за заобикаляне на медиите в тяхната роля за подбор на приоритетите, а така също и във филтрирането на новините. И все пак има неочаквани връзки между миналото, печата и политическия пиар с подкрепата на цифровите технологии. Според френският социолог Жан-Мари Шарон наред с цифровизацията има завръщане към френската традиция на партийния печат [\[11\]](#) (Charon, 2017).

Точно три века след учредяването на Конгрегацията по пропагандата Уолтър Липман ще отбележи през 1920 г. нещо, което остава непроменено в потиснатото от цензура и пропаганда мислене: „Пропагандата в буквалния смисъл на думата не е възможна без определени форми на цензура. За да се провежда тя, между публиката и събитието трябва да има някаква бариера. Преди някой да създаде псевдосреда, която според него мъдро ще осведомява и затова ще бъде желана, достъпът до истинската среда трябва да се ограничи“ [\[12\]](#) (Липман, 2001). Съвременните медии са вкарани в интернет средата и социалните мрежи, които определят „къде какво да се гледа“, а това води до логичния въпрос: възможно ли е социалната мрежа да бъде превърната в псевдосреда, която да ограничава достъпа до истинската?

Вековната драма „политика – медии“ има аксиоматично състояние – платената любов винаги се превръща в безплатна омраза и много често придобива смисъла на пасквил. Т.е. това състояние е толкова очевидно, че не се нуждае от доказателства. Колкото и внимателно речниците да определят пасквила като „малка публицистична творба, в която се zlepоставя или клевети известно лице или група хора“, в крайна сметка този памфлет или сатира си е едно злословие. Още през първата половина на XVI век майсторът на пасквила в Европа Пиетро Аретино е наричан „бичът на кралете“ заради неограничената и абсолютна публичност, която проповядвал. Според някои изследователи той е прародител на журналистиката, доколкото разбира се тя означава писмовна дейност срещу заплащане. С Аретино са свързани т.нар. пасквили, от които много владетели и хора на властта са си изпатили. Макар и преследван, майсторът на пасквила периодично събирал писмата си и ги издавал в сборници, които били публично четени. Сам измислил епитафията на гроба си: „Тук почива Аретино, тоскански поет, говорил лошо за всички, освен за Христос, извинявайки се с думите „Не го познавам!“

Тези примери изглеждат твърде остарели за съвременното, в което все по-трудно се устоява на дигитализираната дезинформация в матрицата на мрежата, която може с лекота да подмени реалността, да създаде паралелен фалшив свят, да опорочи избори, да предизвика икономически кризи и войни. В изследването „Война – медия – култура“ Матиас Кармасин и Вернер Фаулстич приемат, че съвременните войни винаги и неизбежно се случват „в медиите и чрез медиите“. Медиите обаче в никакъв случай не са обикновени огледала, които правят войната за неучастващите в нея на първо място осезаема. По-скоро за Кармасин и Фаулстич самите медии са решаващи участници във войната. „В исторически план промяната в културата на войната не може да се обясни само с военно-техническите иновации и социално-икономическите договорености, но се извлича и от промяната в социалното възприятие и комуникационните възможности на войната“ [\[13\]](#) (Karmasin & Faulstich, 2007).

В своята книга „На арената“ [\[14\]](#) (Nixon, 1990) бившият американски президент Ричард Никсън заявява: „Репортерите не са единствените майстори на лъжата“. В това отношение на Никсън можем да се доверим. Той има сложна и донякъде трагична история с медиите покрай аферата „Уотъргейт“ от 1972 г., превърнала се в символ на голям и шумен политически скандал. „Помнете, казва Никсън на сътрудниците си, че пресата е наш враг. Когато се касае за новини, никой в пресата не е приятел. Те всичките са врагове“ [\[15\]](#) (Джонсън, 1993). Десетилетия по-късно друг един американски президент шумно ще нарече медиите „врагове на народа и истинска опозиционна партия“. На 26 март 2019 г. веднага след огласяването на доклада на независимия прокурор Робърт Мълър, който не установи таен сговор между Кремъл и Тръмп за победата му на президентските избори през ноември 2016 г., американският президент написа кратък твит, в който обяснява и резюмира отношенията си с медиите: „Мейнстрийм (mainstream – англ. букв. главно течение – б.р.) медиите сега са под обстрел и са подигравани по целия Свят като корумпирани и ФАЛШИВИ. Две години те пробутвах измамата за сговор с руснаците, докато винаги са знаели, че Нямаше Сговор. Те са наистина Врагове на Народа и Истинската Опозиционна Партия!“ [\[16\]](#) (Trump, 2019).

Историята на журналистиката е пълна с доказателства за „любов и омраза“, макар и днес да сме погълнати от „пресата“ на мрежата и забъркани в твитър-войни срещу „фалшивите и измамнически“ медии („fake and fraudulent“) [\[17\]](#) (Trump, 2019). Президентът на САЩ е много по-конкретен в примера за корумпирана медия и „някога славен вестник“, както той определя в. „Ню Йорк Таймс“. „Вярвате ли, че отслабващият „Ню Йорк Таймс“ е съчинил история, че Съединените щати значително увеличават кибер атаките срещу Русия. Това е виртуален акт на измяна от страна на някога велик вестник, който отчаяно се нуждае от история, дори ако тя е лоша за нашата страна...[и]

също не е вярна. Всичко е възможно в нашите корумпирани медии днес. Те ще направят или ще кажат каквото и да е, без дори и най-малката мисъл за последствията. Това са истински подлещи и без съмнение враг на хората“

[\[18\]](#)

(Trump, 2019).

Стефан Бобчев, първият български историк на „тази мъчна работа“ – журналистиката, го е казал по начин, който е валиден и днес. „Печатът е днес една велика сила. Има и лоши вестници, но журналистиката в ново време си е завоювала едно високо място. Без нея не може ни една държава, ни един образован и културен народ... Вестникът казва своята първа и последна дума във всичко. Той е станал всемирно оръжие на човечеството: разпространява идеите и знанието, възпроизвежда стремленията и желанията, поддържа културата и я усъвършенства, води борба и винаги успява.“ [\[19\]](#)

(Бобчев, 1894) Стефан Бобчев е осмян от Алеко Константинов в един фейлетон, в който го нарича „господин Сесè“

[\[20\]](#)

. В един насмешлив стих от цикъла „Мисли в мъглата“ (1909 г.) Димчо Дебелянов саркастично ще допълни представата за „великата сила на печата“ и задочно ще се присъедини към интелектуалния гняв на Жорж Санд:

*Да, тъй, но точен за да бъдеш –*

*един набързо го прекъсна, –*

*пред „сила“ трябваше да туриш*

*и друга малка дума „мръсна“ [\[21\]](#) ! (Дебелянов, 2004)*

„Нито един разумен човек няма да се качи във файтон, ако не знае дали кочияшът може да управлява конете, и във влак, ако машинистът не може да кара, а е само син на кочияш или машинист, който някога, според някои, е умеел да кара; камо ли пък да поеме през море с параход, воден от капитан, чиито капитански права се състоят в далечните му роднински връзки с човек, който някога е управлявал кораба. Нито един разумен човек няма да довери себе си и своето семейство на такива кочияши,

машинисти и капитани, а всички ние живеем в държава, управлявана, и то неограничено, от такива синове и далечни роднини на не само лоши управници, а на управници, показали своята неспособност да управляват хора“ <sup>[22]</sup> (Толстой, 1984). Написал го е през януари 1895 г. граф Лев Толстой в статията „Безсмислени мечтания“.

И днес „медийната драма“ на политиката и „политическата трагикомедия“ на медиите следват своите нови издания, в които платената любов често се изражда в безплатна омраза. Хармонията в тези отношения са като безсмислената мечта на Толстой. Когато през 1869 г. Жорж Санд пише писмо на Флобер, изпълнено с гняв към печата, Любен Каравелов пише във „вестника на волните българи“ „Дунавска зора“ още по-гневна статия, озаглавена „Аз ли съм фалшив или издателите на „Отечество“. „В Букурещ преди три недели захвана да се издава нов незаконнороден вестник „Отечество“, на когото целта е, според програмата му, „да разпространява мир и любов между българския народ“(!); а според съдържанието му, да псува и да безчести частни лица, които нямат щастието, да се съгласяват с мненията на издателите... Разгърнеш една книга – там глупост и глупост; разгърнеш – там лъжа и лъжа; вземеш една газета – там празни думи и бабешки бръщолевенета; вземеш друга, там шарлатанство... Докога всичко това ще да бъде, до кой ден“ <sup>[23]</sup> (Каравелов, 1869).

Очевидно отговорът не може да бъде даден и днес, в края на първото десетилетие на 21 век. „Ако свободата изобщо означава нещо, то това е правото да можеш да кажеш на хората онова, което не искат да чуят“ <sup>[24]</sup>. Това са думи на британския писател и журналист Джордж Оруел от есето, предвидено, но непубликувано като предговор към антиутопията „Фермата на животните“ (1945 г.). Те са изписани на плочата до бронзовата му статуя пред офисите на Би Би Си в централен Лондон. Светотатство е да се перифразират такива думи, защото по изключителен начин описват смисъла на свободата и конкретно на свободата на словото. И все пак една такава перифраза би изглеждала уместна за колизията и симбиозата „политика – медии“, и тяхната вековна драма. Перифразата би изглеждала така: ако журналистиката означава нещо, то това несъмнено е правото и задължението ѝ да каже на хората това, което политиците не могат или не искат. А ако тя не означава нещо, то това е доброволна цензура и най-обикновена пропаганда.

Асоциацията с някаква въображаема медийна механика на властта е възможна заради съпротивлението на „материалите“ в нея – политика и медии. Това са сили, които често взаимно се деформират заради въздействието, което си оказват. Политиката и медиите са като общественото доказателство на третия закон на Нютон – всяко действие има равно по големина и противоположно по посока противодействие.

## Media Mechanics of Power. The political drama of the media

Simeon Vassilev, PhD

*Summary:* The article focuses on the complex relationship between media – power and journalism – politics. It analyzes the “media mechanics” of power historically and in modern times, in which it is increasingly more difficult to resist the digitized misinformation in the network matrix. The association with imaginary media mechanics of power is possible because of the resistance of the “materials” in it – politics and the media. These are forces that are often mutually deformed by the impact they exert. Politics and the media are like the public proof of Newton’s third law – for every action, there is an equal and opposite reaction.

*Key words:* politics, media, power, society, social networks, propaganda, censorship, freedom of speech

## Библиография

Charon, J.-M. (3 8 2017 r.). *Le média qu'envisage de créer La République en marche participe au contournement de la presse généraliste par les politiques* .

Извлечено от Le Monde:

[http://www.lemonde.fr/idees/article/2017/08/03/la-creation-d-un-media-par-la-republique-en-marche-est-un-archaisme\\_5168056\\_3232.html#dwjVsLH3UOuXT6Pl..](http://www.lemonde.fr/idees/article/2017/08/03/la-creation-d-un-media-par-la-republique-en-marche-est-un-archaisme_5168056_3232.html#dwjVsLH3UOuXT6Pl..)

Corsini, R. J. (2002). *The Dictionary of Psychology*. New York, N.Y.: Brunner/Routledge.

Karmasin, M., & Faulstich, W. (2007). *Krieg – Medien – Kultur. Neue Forschungsansätze*. München: Wilhelm Fink Verlag.

Nixon, R. (1990). *In the Arena: A Memoir of Victory, Defeat, and Renewal*. New York: Simon and Schuster.

Orwell, G. (15 09 1972 г.). *The Freedom of the Press*. Извлечено от [www.orwellfoundation.com: https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/the-freedom-of-the-press/](https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/the-freedom-of-the-press/)

Trump, D. (15 06 2019 г.). *Do you believe that the Failing New York Times just did a story stating that the United States is substantially increasing Cyber Attacks on Russia.*

Извлечено от

<https://twitter.com>

:

<https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1140065300186128384?s=20>.

Trump, D. (28 03 2019 г.). *The Fake News Media is going Crazy!* . Извлечено от <https://twitter.com>

: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1111209625825640448>

Trump, D. J. (26 03 2019 г.). *The Mainstream Media is under fire and being scorned all over the World as being corrupt and FAKE. For two years they pushed the Russian Collusion Delusion when they always knew there was No Collusion. They truly are the Enemy of the People and the Real O.*

Извлечено от @realDonaldTrump : <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1110495339369377793>

Ангелова, П. (31 03 2016 г.). *За актуалността на теорията за маса и власт на Елиас Канети.*

Извлечено от Либерален преглед: <http://librev.com/index.php/discussion-culture-publisher/2952-2016-03-31-09-25-23>

<http://librev.com/index.php/discussion-culture-publisher/2952-2016-03-31-09-25-23>

Бобчев, С. (1894). Българският печат (1844-1894 г.) . Извлечено от <https://ilib.libsofia.bg/bg/lister.php?iid=DO-L10019781&page=127>

Бондиков, В. (22 10 2017 г.). Какво е ПР – наука и (или) изкуство? Първа част. *Newmedia 21.eu. Медиите на 21 век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика [online]*, . Извлечено от

<https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/kakvo-e-pr-nauka-i-ili-izkustvo-parva-chast/>

Волтер, Ф. (2015). *Векът на Луи XIV* (Том 1). София: Изток-Запад.

Георгиев, Н. (24 11 2017 г.). *Литературата копнее за многозначност на възприятието*. Извлечено от

<http://skif.bg>

:

<http://skif.bg/index.php/edno-kam-edno/1414-prof-nikola-georgiev-mrazya-da-se-priobshtavam-kam-kakvato-i-da-e-ideologiya-predpochitam-da-mislya-s-glavata-si>

Дебелянов, Д. (2004). *Мисли в мъглата*. От *Избрани творби*. София: Пан.

Джонсън, П. (1993). *Съвременността. Светът от 20-те до 90-те*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Канети, Е. (1992). *Подслушвачът*. София: Дикта-Орбис.

Каравелов, Л. (31 08 1869 г.). *Аз ли съм фалшив или издателите на “Отечество”*. в. *Дунавска зора* (39).

Константинов, А. (20 12 1895 г.). *И той ако не е симпатичен, артък...* в. *„Знаме“*(32).

Липман, У. (2001). *Общественото мнение*. София: Лик.

Петров, М., Попова, М., & Вазински, М. (2012). *Медиите в Европа*. Велико Търново: Фабер. Извлечено от

<https://www.newmedia21.eu/content/2012/06/MPetrov-Mediite-v-Evropa.pdf>

Победоносцев, К. П. (2019). *Государство, церковь, общество. Избранные статьи*. Москва: Юрайт. Извлечено от <https://urait.ru/viewer/gosudarstvo-cerkov-obschestvo->

Санд, Ж. (1989). *Жорж Санд до Гюстав Флобер. Писма*. . София: Народна култура.

Станчев, Х. (2013). Митологичната перспектива в “Маси и власт” на Елиас Канети . *Нобеловата награда за литература – мост между културите. Международна конференция 1-3 декември 2011 г.* (стр. 271-278). Велико Търново: Ивис.

Толстой, Л. (1984). *Бессмысленные мечтания* (Том 17). Москва: Художественная литература. Извлечено от [https://rvb.ru/tolstoy/01text/vol\\_17\\_18/vol\\_17/02edit/0359.htm](https://rvb.ru/tolstoy/01text/vol_17_18/vol_17/02edit/0359.htm)

## Бележки

[1] Санд, Жорж, Жорж Санд до Гюстав Флобер. Писма. София: Народна култура, 1989. с. 108-109

[2] Corsini, Raymond J., *The Dictionary of Psychology*. New York, N.Y.: Brunner/Routledge, 2002., p.319

[3] Петров, Милко, Попова, Мария, и Вазински, Мария. Медиите в Европа [online]. Велико Търново : Фабер, 2012. Available from: <https://www.newmedia21.eu/content/2012/06/MPetrov-Mediite-v-Evropa.pdf>

[4] Волтер, Франсоа, Векът на Луи XIV, том 1. София: Изток-Запад, 2015, с.39

[5] Победоносцев, К. П. Государство, церковь, общество. Избранные статьи. [online]. Москва : Юрайт, 2019. ISBN ISBN 978-5-534-06686-9. Available from: <https://urait.ru/view/gosudarstvo-cerkov-obschestvo-izbrannye-stati-442111#page/158>

[6] Георгиев, Никола. Литературата копнее за многозначност на възприятието [online]. 24.11.2017. Available from: <http://skif.bg/index.php/edno-kam-edno/1414-prof-nikola-georgiev-mrazya-da-se-priobshtavam-kam-kakvato-i-da-e-ideologiya-predpochitam-da-mislya-s-glavata-si>.

[7] Канети, Елиас, Подслушвачът. София: Дикта-Орбис, 1992, с.84

[8] Станчев, Христо. Митологичната перспектива в „Маси и власт“ на Елиас Канети. In : Нобеловата награда за литература – мост между културите. Велико Търново : Ивис, 2013. с. 271–278.

[9] Ангелова, Пенка. За актуалността на теорията за маса и власт на Елиас Канети. Либерален преглед [online]. 31 March 2016. Available from: <http://librev.com/index.php/discussion-culture-publisher/2952-2016-03-31-09-25-23>

[10] Бондиков, Венцеслав. Какво е ПР – наука и (или) изкуство? Първа част. In: Newmedia21.eu. Медиите на 21 век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика [online], 22 октомври 2017 [cited 20 February 2020]. Available from: <https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/kakvo-e-pr-nauka-i-ili-izkustvo-parva-chast/>

[11] Charon, Jean-Marie. Le média qu'envisage de créer La République en marche participe au contournement de la presse généraliste par les politiques. Le Monde [online]. 3 August 2017. Available from: [http://www.lemonde.fr/idees/article/2017/08/03/la-creation-d-un-media-par-la-republique-en-marche-est-un-archaisme\\_5168056\\_3232.html#dwjVsLH3UOuXT6Pl..](http://www.lemonde.fr/idees/article/2017/08/03/la-creation-d-un-media-par-la-republique-en-marche-est-un-archaisme_5168056_3232.html#dwjVsLH3UOuXT6Pl..)

[12] Липман, Уолтър, Общественото мнение. София: Лик, 2001. с.40

[13] Karmasin, Matthias и Faulstich, Werner, Krieg – Medien – Kultur. Neue Forschungsansätze. München: Wilhelm Fink Verlag, 2007, с.186

[14] Вж. Nixon, Richard. In the Arena: A Memoir of Victory, Defeat, and Renewal. Simon and Schuster. New York. 1990

[15] Джонсън, Пол, Съвременността. Светът от 20-те до 90-те. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993. с.528

[16] Trump, Donald J. The Mainstream Media is under fire and being scorned all over the World as being corrupt and FAKE. For two years they pushed the Russian Collusion Delusion when they always knew there was No Collusion. They truly are the Enemy of the People and the Real Opposition Party! @realDonaldTrump [online]. 26 March 2019. Available from: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1110495339369377793>

[17] Trump, Donald в Twitter: “The Fake News Media is going Crazy! [online]. 28 March 2019. [Accessed 29 March 2019]. Available from: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/111209625825640448>

[18] Trump, Donald в Twitter: “Do you believe that the Failing New York Times just did a story stating that the United States is substantially increasing Cyber Attacks on Russia.,” Donald J. Trump@realDonaldTrump, 15-Jun-2019. [Online]. Available: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1140065300186128384?s=20>

[19] Бобчев, Стефан. Българският печат (1844-1894 г.) [online]. Пловдив : Печатница “Единство,” 1894. Available from: <https://ilib.libsofia.bg/bg/lister.php?iid=DO-L10019781&amp;page=127>

[20] Константинов, Алеко. „И той ако не е симпатичен, артък...“. в. „Знаме“, год. II, бр. 32 от 20.12.1895 г.

[21] Дебелянов, Димчо, „Мисли в мъглата“, в Избрани творби, София: Пан, 2004.

[22] Толстой, Лев. Бессмысленные мечтания. Москва : Художественная литература, 1984. Том 17., с.237

[23] Каравелов, Любен, „Аз ли съм фалшив или издателите на „Отечество““, в. Дунавска зора, бр. 39, 31 август 1869.

[24] Orwell, George, „The Freedom of the Press“, Times Literary Supplement, 09-1972.  
[Онлайн]. Достъпен на: <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/the-freedom-of-the-press/>

Източник: [newmedia21.eu](http://newmedia21.eu)